

УДК 657.41:005.336.4

Нестеренко О.О.

кандидат економічних наук,
докторант кафедри фінансів, аналізу та страхування,
Харківський державний університет харчування та торгівлі

БІНАРНА СИСТЕМА ОЦІНКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ІНТЕГРОВАНІЙ ЗВІТНОСТІ

Метою статті є розробка універсальної методики вартісної оцінки елементів інтелектуального капіталу в інтегрованій обліковій системі для розкриття структурованої інформації про них в інтегрованій звітності. Розглянуто історичну ретроспективу розвитку інтелектуального капіталу. Визначено основні елементи понятійно-термінологічного апарату теорії капіталів. Розроблено бінарну систему оцінки інтелектуального капіталу, яка поєднує обліковий підхід та метод монітору нематеріальних активів.

Ключові слова: інтегрована звітність, інтелектуальний капітал, бінарна система, облікова оцінка, метод монітору нематеріальних активів, сталий розвиток.

БИНАРНАЯ СИСТЕМА ОЦЕНКИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА В ИНТЕГРИРОВАННОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Нестеренко О.А.

Целью статьи является разработка универсальной методики стоимостной оценки элементов интеллектуального капитала в интегрированной учетной системе для раскрытия структурированной информации о них в интегрированной отчетности. Рассмотрена историческая ретроспектива развития интеллектуального капитала. Определены основные элементы понятийно-терминологического аппарата теории капиталов. Разработана бинарная система оценки интеллектуального капитала, которая сочетает учетный подход и метод монитора нематериальных активов.

Ключевые слова: интегрированная отчетность, интеллектуальный капитал, бинарная система, учетная оценка, метод монитора нематериальных активов, устойчивое развитие.

BINARY SYSTEM OF THE INTELLECTUAL CAPITAL ESTIMATION IN THE INTEGRATED REPORTING

Nesterenko O.

The purpose of the article is to develop a multipurpose method of the intellectual capital elements valuation within integrated accounting system for the disclosure of structured information about them in integrated reports. The historical retrospective of the intellectual capital development is reviewed and the main elements of the capital theory conceptual-terminology are determined. Binary system of the intellectual capital estimation has been developed, which combines the accounting approach and the method of intangible assets monitoring.

Keywords: integrated reporting, intellectual capital, binary system, accounting estimation, intangible assets monitoring, sustainable development.

Постановка проблеми. Глобальна інформаційна суспільства, інтелектуалізація та актуалізація економіки знань в значній мірі ґрунтуються на нематеріальних факторах, втілення яких в елементи інтелектуального капіталу є пріоритетним напрямком діяльності для інноваційно-орієнтованої економіки будь-якої соціально-економічної системи. «Інформація та знання – термоядерна зброя в конкурентній боротьбі нашого часу...» зазначав один з перших дослідників інтелектуального капіталу Т. Стюарт [1, с. 15]. В економіці, заснованій на знаннях та інноваціях, інтелектуальний капітал вважається головною конкурентною перевагою суб'єкта господарювання, а його обсяг визначає траєкторію сталого розвитку діяльності, формує інвестиційну привабливість для постачальників фінансового капіталу та забезпечує стійкі позиції бізнес-одиниці на вітчизняних та міжнародних ринках капіталів. Євроін-

теграційний рух України у міжнародне бізнес-співтовариство зумовлює необхідність співпраці на засадах рівноцінного партнерства та конкуренції вітчизняних суб'єктів господарювання з провідними компаніями світу, і саме інформація про інтелектуальний капітал вітчизняних підприємств та установ цікавить сьогодні майбутніх закордонних інвесторів, що вимагає розробки адекватного інструментарію висвітлення її в інтегрованій звітності, яка є основним незалежним постачальником необхідної інформації про складові інтелектуального капіталу зацікавленим користувачам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд історичної ретроспективи розвитку інтелектуального капіталу показав, що питання існування інтелектуального капіталу вперше було встановлено П. Друкером у роботі «Концепція корпорації» (1946), присвяченій загальним питанням менеджменту, проте сам тер-

мін «інтелектуальний капітал» вчений не вживав [2]. Надалі цю проблему піднімав Дж. Гелбрейт у роботі «Нове індустріальне суспільство» (1969) в контексті зростання ролі наукоємних виробництв у сучасній йому економіці, який вперше визначив інтелектуальний капітал як дещо більше, ніж «чистий інтелект» людини, що включає цілеспрямовану інтелектуальну діяльність [3]. Науково-теоретичний статус поняття «інтелектуальний капітал» набуло завдяки дослідженням Л. Едвінсона та М. Мелоуна, згідно позиції яких, одна частина інтелектуального капіталу включає в себе знання, які невід'ємні від людини (людина ними володіє та розпоряджається), а друга частина інтелектуального капіталу формує об'єктивні умови використання цих знань для підвищення ефективності та конкурентоспроможності підприємства [4]. Крім того, значним здобутком головного архітектора ініціатив шведської компанії «Skandia» професора Л. Едвінсона є розробка нової бізнес-стратегії в рамках «бізнес-логіки інтелектуального капіталу», результатом якої стала розроблена з метою впровадження нової таксономії звітності про управління інтелектуальним капіталом система Skandia Navigator [5]. Саме шведська компанія «Skandia» першою випустила звіт про інтелектуальний капітал.

Проведений термінологічний аналіз поняття «інтелектуальний капітал» дозволив виділити три підходи до розуміння його сутності: прихильники першого підходу – Д. Ковилін, В. Никифоренко, Т. Стюарт, В. Діба, М. Кунаєв, Я. Крупка – до інтелектуального капіталу відносять виключно суму знань та навичок, а також досвід і кваліфікацію працівників підприємства; послідовники другого підходу – Ж. Шульга, О. Бутнік-Сіверський, Д. Ендрієсен, К. Стем, К. Свейбі, О. Коваленко, Г. Урбанек, Й. Русс – навпаки вважають, що втіленням інтелектуального капіталу є виключно об'єкти інтелектуальної власності виражені в нематеріальних активах; представники третього підходу – А. Мустафаєв, О. Зьолко, Л. Едвінсон, І. Іванюк, В. Супрун, С. Корновенко, А. Кендіхов – поєднують два попередні підходи, та стверджують, що інтелектуальний капітал акумульований в знаннях працівників та об'єктах прав інтелектуальної власності.

Мета статті. Ураховуючи результати та висновки вчених та не применшуючи ролі здійснених напрацювань, варто зазначити, що до цього часу відсутні комплексні дослідження щодо розробки універсальної методики вартісної оцінки елементів інтелектуального капіталу в інтегрованій обліковій системі з метою розкриття структурованої інформації про них в інтегрованій звітності, що і визначено метою статті.

Вклад основного матеріалу. За оцінками Світового банку, інтелектуальний капітал у сучасній економіці формує понад 60 % загального обсягу багатства кожної країни, зокрема у таких країнах як, Японія та Німеччина, частка інтелектуального капіталу становить до 80 % національного багатства [6, с. 13]. У деяких міжнародних гігантів, таких як «Microsoft» інтелектуальний капітал складає 94% загальної вартості (ринкова вартість компанії оцінюється в 350-400 млрд. дол., а залишкова вартість – 5-10 млрд. дол.), «Intel» – 85% [7]. Така статистика свідчить про те, що роль інтелектуального капіталу в економічному розвитку суб'єктів господарювання зростає, виперед-

жаючи значущість засобів виробництва і фінансових ресурсів, й саме інтелектуальний капітал стає головним джерелом конкурентних переваг, інноваційного розвитку, генерування нових знань та драйвером сталого розвитку бізнесу. Саме інтелектуальний капітал задає темп і характер відновлення технології виробництва і, як результат, дозволяє підвищити якість кінцевої продукції, що потім стає головною конкурентною перевагою на ринку, оскільки підприємства, які мають приблизно однакові виробничі та фінансові можливості, використовуючи інтелектуальний капітал, матимуть значні переваги перед конкурентами.

В той же час традиційна система бухгалтерського обліку не має відповідного повноцінного обліково-аналітичного забезпечення для відображення елементів інтелектуального капіталу в звітності, неспроможна відобразити та обґрунтовано оцінити нематеріальні складові бізнес-моделі компанії й інвестиції в інтелектуальний капітал, які за загальноприйнятою моделлю списуються на витрати, внаслідок цього постачальники фінансового капіталу одержують консервативні оцінки поточної вартості підприємства та його здатності до створення додаткової вартості у майбутньому.

Цілком слушно стосовно цього зазначає Г. Уманців: «...на сучасному етапі традиційна бухгалтерія не може досить ефективно обслуговувати сучасну інтелектуальну економіку, основним потенціалом якої вважаються технології та людські ресурси. Результатом такого недоліку бухгалтерського обліку стала суттєва невідповідність даних публічної звітності реальному стану підприємства його ринковій вартості. Це проковує не тільки асиметричний розподіл інформації в економічному середовищі з відповідними наслідками для різних груп користувачів фінансової звітності, але й є чинником ризику для всієї фінансової системи» [8, с. 9]. У свою чергу, автори колективної монографії за редакцією академіків В.М. Гейця та А.А. Гриценка, зазначають, що: «Низький рівень відображення інтелектуальних активів у балансах українських підприємств зменшує рівень їх ринкової капіталізації, дає занижену оцінку національного інтелектуального капіталу, що є негативним орієнтиром для інвесторів, які цікавляться інформацією про стан компаній, у які вони могли б інвестувати кошти. Серед причин такого стану є рамки бухгалтерської моделі, відсутність методичних інструментів оцінки та ідентифікації складових інтелектуального капіталу» [9, с. 166].

Для вимог інтегрованої звітності Міжнародний Стандарт Інтегрованої Звітності розмежовує складові інтелектуального та людського капіталів, й визначає, що основна складова інтелектуального капіталу – це інтелектуальна власність, представлена у вигляді патентів, ліцензій, прав на ноу-хау та ін. Звичайно, необхідно відзначити, що саме люди створюють інтелектуальний капітал та є його носіями, проте для його ідентифікації в інтегрованому звіті, його необхідно комерціалізувати для адекватної грошової оцінки та набуття права власності. Враховуючи вищевикладене, під інтелектуальним капіталом пропонуємо розуміти сукупність створених, придбаних або отриманих в тимчасове чи постійне користування інтелектуальних продуктів, ідентифікованих як нематеріальні ресурси, які утримується суб'єктом господарювання з метою використання в бізнес-моделі для забезпечення ста-

лого розвитку, одержання додаткової вартості й конкурентних переваг.

Для вимірювання інтелектуального капіталу на рівні підприємств в даний час запропоновано багато різних економічних підходів і їх кількість продовжує постійно зростати. Проте в запропонованих методиках для оцінювання складових інтелектуального капіталу зазвичай, багато методів, засновані на нефінансових показниках і якісній інформації та не здатні надати узагальнюючу інтегральну оцінку, використовуються умовні або натуральні показники, зрозумілі лише вузькому колу менеджменту компанії, вартісні ж способи оцінки часто мають суб'єктивне забарвлення, та, як правило, не мають універсального характеру й є складними в застосуванні на практиці. Цю тезу підтверджує дослідження американських вчених Т. Ковіна і Б. Стіверса, які вивчили 253 американські компанії, що входять в список U.S. Fortune 500 і Canadian Post 300. Результати показали, що хоча 63% компаній з вибірки вважали вимірювання інтелектуального капіталу важливим фактором вартості компанії, тільки 14% дійсно вимірювали його, і всього 10% реально використовували результати оцінки для стратегічного розвитку [10]. Для наведення обґрунтованої інформації в інтегрованому звіті елементи інтелектуального капіталу повинні оцінюватися з застосуванням специфічних методів оцінки, які дозволяють визначити як теперішню, так і майбутню (стратегічну) вартість інтелектуального капіталу, яка є більш важливою для майбутніх інвесторів. Для визначення найбільш прийнятної методу оцінки інтелектуального капіталу необхідно проаналізувати вже існуючі, найбільш досліджені підходи, запропоновані різними дослідниками та визначити їх переваги та недоліки з метою використання в інтегрованій звітності (табл. 1). Всі існуючі на сьогодні економічні підходи до оцінки інтелектуального капіталу зарубіжні вчені групують за чотирма групами: методи прямого вимірювання інтелектуального капіталу (Direct Intellectual Capital Methods, DICM) – оцінюють грошову цінність нематеріальних активів або інтелектуального капіталу за допомогою оцінки його окремих компонентів які, в свою чергу, можуть оцінюватися безпосередньо окремо або через сукупність показників; методи ринкової капіталізації (Market Capitalization Methods, MCM) – розраховують вартість інтелектуального капіталу як різницю між ринковою капіталізацією компанії і цінністю її балансової вартості; методи віддачі на активи (Return on Assets methods, ROA) – визначають відношення середнього доходу суб'єкта господарювання до вирахування податків до матеріальних активів компанії (ROA компанії), яке порівнюється з аналогічним показником для галузі в цілому. Для розрахунку середнього додаткового доходу від ІК, отримана різниця множить на матеріальні активи компанії; методи підрахунку очок (Scorecard Methods, SC) – передбачають ідентифікацію різних компонентів нематеріальних активів або ІК, а потім визначаються індикатори та індекси, які представляються як графіки чи оціночні карти.

Для формування більш широкої та репрезентативної інформаційної бази для вартісної оцінки інтелектуального капіталу в інтегрованій звітності необхідно накопичувати уніфіковані дані про оцінку його окремих елементів.

У той же час інтелектуальний капітал суб'єктів господарювання в залежності від способу його отримання й накопичення та галузі їх діяльності є неоднорідним за своєю структурою. Цим обумовлена відсутність єдиної, загальноновизнаної методики оцінки інтелектуального капіталу та його окремих структурних елементів та розпорошеність інформації про інтелектуальний капітал в інтегрованих звітах. В таких умовах доцільно використовувати комплекс існуючих методів оцінки та індикаторів стану інтелектуального капіталу з корекцією на особливості та потреби конкретного суб'єкта господарювання. Для вартісного вимірювання інтелектуального капіталу в інтегрованій звітності пропонуємо використовувати бінарну систему оцінки інтелектуального капіталу, яка поєднує обліковий та економічний підходи. Облікова оцінка елементів ІК формується в залежності від способу їх отримання. Запропонований шведським дослідником К.Е. Свейбі економічний підхід – метод монітору нематеріальних активів – визначає вартість ІК на різних етапах реалізації бізнес-моделі та життєвого циклу нематеріального активу [11].

Облікова оцінка інтелектуального капіталу є найбільш доцільною для визначення теперішньої вартості його елементів, а метод монітору нематеріальних активів дозволяє визначити стратегічну вартість інтелектуального капіталу та ефективність його використання в бізнес-моделі.

В класичному вигляді метод монітору нематеріальних активів виділяє три напрями оцінювання інтелектуального капіталу: наші клієнти, наша компанія, наші люди. В інтегрованій звітності з метою вартісної оцінки інших видів нематеріальних капіталів напрям «наші клієнти», доцільно використовувати для оцінки соціально-репутаційного капіталу, а «наші люди» – для оцінки людського капіталу. В запропонованій бінарній системі оцінки інтелектуального капіталу пропонуємо з методики монітору нематеріальних активів використовувати напрям «наша компанія», з виділеними К. Свейбі етапами оцінки елементів інтелектуального капіталу – зростання; оновлення; використання і ефективність; зниження ризиків і стабільність. Модифікація методу монітору нематеріальних активів під вимоги інтегрованої звітності дає змогу отримати інформацію, не про минулі наслідки використання елементів інтелектуального капіталу в бізнес-моделі компанії, а про те, які переваги отримає компанія в майбутньому від їх використання. При цьому, кроссекторальна робоча група з формування інтегрованої звітності самостійно визначає набір показників, які найбільш повно характеризують ефективність використання інтелектуального капіталу при реалізації бізнес-моделі та розмір майбутніх грошових потоків, які очікуються від нього.

Бінарний підхід до оцінки інтелектуального капіталу дозволяє реалізувати основне призначення інтегрованої звітності, а саме інтегроване прийняття рішень і дій, зосереджених на створенні вартості в короткостроковому, середньостроковому і довгостроковому періодах. Відповідно до вимог інтегрованої звітності, яка виділяє три види нематеріальних капіталів (інтелектуальний, людський та соціально-репутаційний) до показників інтелектуального капіталу доцільно відносити права на об'єкти інтелектуальної власності, які стають нематеріальними активами після оприбуткування їх в бухгалтерському обліку (рис. 1).

Таблиця 1. Методичні економічні підходи до оцінки інтелектуального капіталу

Групи методів оцінки ІК	Метод оцінки ІК	Автор методики	Характеристика методу	Переваги методу	Недоліки методу	Можливість застосування в інтегрованій звітності
Методи підрахунку очок (Scorecard Methods, SC)	Навігатор «Скандія» (Skandia Navigator)	Л. Едвінсон і М. Мелоун (1997 р.)	Оцінка ІК здійснюється розрахунком показників за напрямками: фінанси, клієнти, процеси, оновлення і розвиток, людські ресурси. При цьому об'єднані грошові показники показують грошову цінність ІК, а процентні – коефіцієнт ефективності ІК. Множення сукупних грошових і процентних показників визначає вартість ІК.	Модель базується на історичній інформації і за своєю структурою здатна характеризувати (віділяти) основні причини (драйвери) оцінки ІК	Система розрахунку трудомістка і вимагає досить великих витрат часу, комплексної оцінки різних рівнів управління компанією, не враховує динаміку ІК	Не є репрезентативною для розкриття інформації про вартість ІК в ІЗ
	Система збалансованих показників (Balanced Scorecard)	Р. Каплан і Д. Нортон (1996 р.)	Ефективність інноваційної роботи компанії оцінюється за допомогою індикаторів, що відображають чотири основних фокусних напрямки: 1) фінанси; 2) клієнти; 3) внутрішні процеси; 4) навчання. Індикатори визначаються на основі стратегічних цілей фірми.	Комплексний підхід до якісного опису елементів ІК	Показники оцінки ІК є нефінансовими, які перекладати в грошову форму складно	Не підходить для вимірювання кількісного значення вартості ІК
	Монітор НМА (Intangible Asset Monitor)	К. Свейбі (1997 р.)	Менеджмент компанії обирає показники, виходячи із стратегічних цілей, для вимірювання чотирьох аспектів створення вартості НМА: зростання; оновлення; використання і ефективність; зняття ризиків і стабільність	Має стратегічну спрямованість, емпірична апробація	Суб'єктивна оцінка вихідних даних, фундаментальна слабкість деяких параметрів моделі	Може використовуватися для оцінки НМА створених на підприємстві власними силами

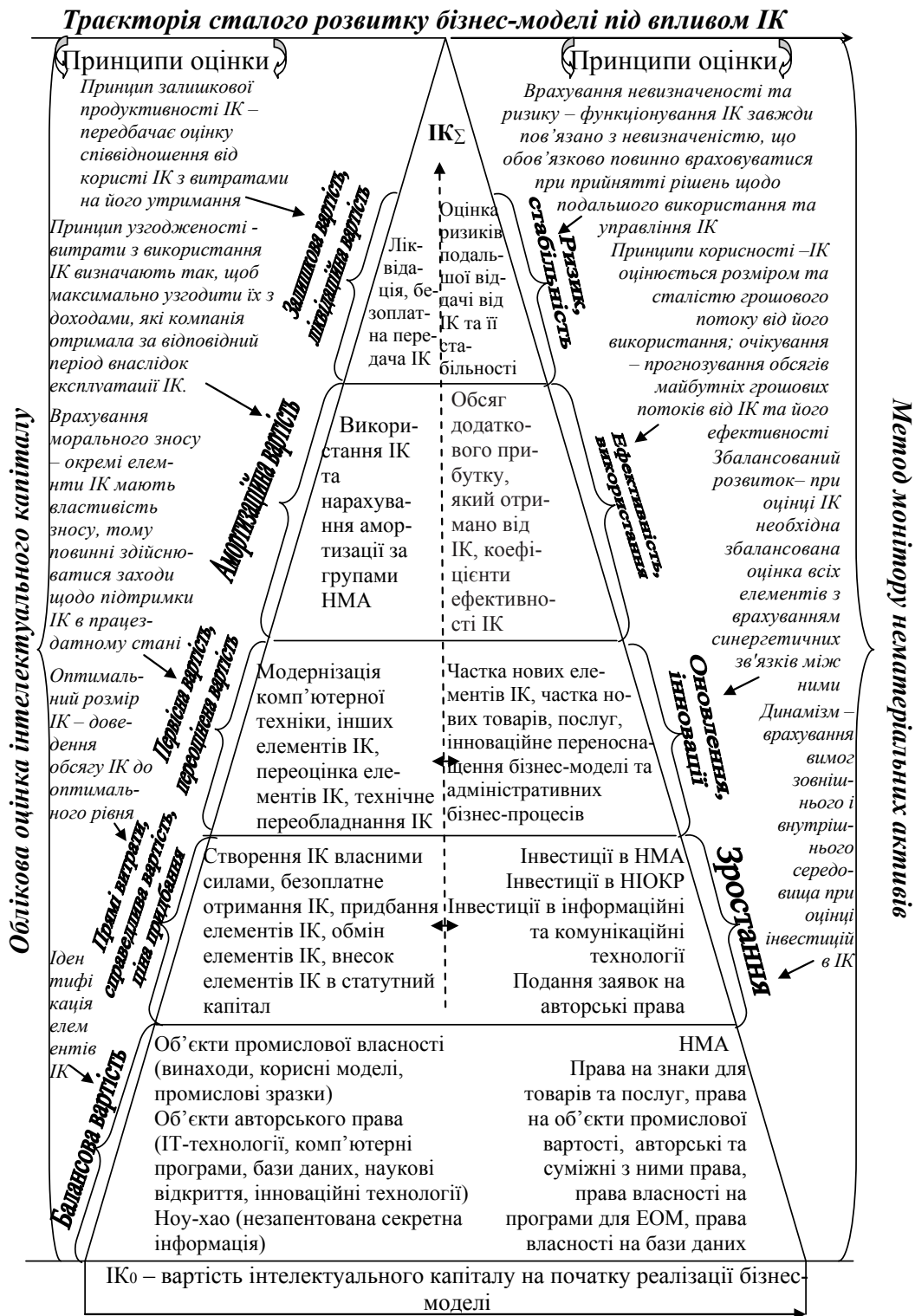

Рис. 1. Бінарна система оцінки інтелектуального капіталу

Висновки. Використання бінарної системи оцінки інтелектуального капіталу дозволяє в інтегрованому звіті при описі інформації про використання елементів інтелектуального капіталу в бізнес-моделі суб'єкта господарювання застосовувати сукупність кількісних, якісних та показників ідентифікації інтелектуальних активів, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між етапами життєвого циклу елементів інтелектуального

капіталу та ефективністю результатів реалізації бізнес-моделі; надає можливість ефективно управляти стратегією розвитку інтелектуальною складовою бізнесу; дозволяє виявляти синергетичні взаємозв'язки між показниками ефективності інтелектуального капіталу та фінансовими результатами господарської діяльності та забезпеченні сталого розвитку суб'єкта господарювання в майбутніх звітних періодах.

1. Stewart T.A. *Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations*. New York: Currency Doubleday, 1997. С. 15.
2. Peter Ferdinand Drucker *Concept of the Corporation*. New York: The John Day Company, 1946. 297 p.
3. Гелбрейт Дж. *Знание – как капитал* ; пер. с англ. под ред. М.В. Грега. М.: Знание, 1998. 217 с.
4. Edvinson L., Malone M. *Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Roots*. N.Y., 1997. P. 375.
5. Edvinsson L. *Skandia Navigator* [Electronic resource]. URL: <http://www.intellectualcapital.se>.
6. Ходаківський С., Якобчук В., Литвинчук І. *Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти*. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 276 с.
7. Андрейчіков О.О. *Аналіз значення інтелектуального капіталу в сучасному світі. Системи обробки інформації*. Випуск 5(86). Харків, 2010. 283 с.
8. Уманців Г. *Облікова інтерпретація інтелектуального капіталу в контексті становлення інформаційної економіки. Бухгалтерський облік і аудит*. 2008. № 9. С. 9-15.
9. *Капіталізація економіки* ; за ред. В.М. Гейця та А.А. Гриценка. К., 2007. 220 с.
10. Stivers B., Covin, T., Hall, N., Smalt, S. *How non-financial performance measures are used*. *Management Accounting (USA)*, 1998. Vol. 79, №. 8, P. 44-49.
11. Sveiby K.E. *The Intangible Assets Monitor* [Electronic resource]. URL: <http://www.sveiby.com/articles/CompanyMonitor.html>.

E-mail: akseniya72@gmail.com